

A regionális integrációk hatása a határ menti területek fejlődésére – az amerikai–mexikói és a német–lengyel példa

The effect of regional integrations on the development of borderlands – The American–Mexican and the German–Polish examples

PÁSZTOR SZABOLCS

KULCSSZAVAK: regionális integráció, USA, Mexikó, Németország, Lengyelország, határ menti terület, új gazdaságföldrajz

ABSZTRAKT: A tanulmány egy speciális megközelítés mentén vizsgálja a regionális integrációk hatását a határ menti területek fejlődésére. Az új gazdaságföldrajz releváns elméleti következtetéseiből kiindulva bemutatja a NAFTA és az Európai Unió keretében létrejövő területi dinamizmusokat, úgy hogy közben a látványos átalakuláson átesett amerikai–mexikói, és a nagy várakozások elé néző német–lengyel határ menti terület átalakulásának kritikai elemzését végzi el. Konklúzióként pedig megfogalmazza, hogy a regionális integrációkban nem jelölhető ki homogén fejlődési út a határ menti területek fejlődésére, így az új gazdaságföldrajz modellszerű megközelítéseit is fenntartásokkal kell kezelnünk.

KEYWORDS: regional integration, USA, Mexico, Germany, Poland, borderlands, new economic geography

ABSTRACT: With the all-pervasive globalisation of the world economy, a large number of factors contribute to the total or partial disappearance of national borders. Among them, regional integration must be mentioned as it plays a vital role in eliminating customs duties and non-tariffs trade barriers. As regional integration is often described as being one of the most effective means of integrating borderlands into the world economy and trade, expectations are high. This increased interest is also perceptible in the European Union (EU) where the economic landscape is highly punctuated by less integrated border regions. Many researchers have therefore directed their attention to the spatial impact of regional integration efforts, not just in the EU but all over the world.

Within the framework of the new economic geography (NEG) several models have been created and they all deal with the consequences of spatial reallocation when trade is liberalised. Therefore the initial aim of this contribution is to collect and synthesize these models, arriving at a clear conclusion. After summarising the relevant NEG framework for borderlands, two case studies are presented in an attempt to answer the original research questions. First of all it tests the exactness of the models and later, with the help of a brief economic history discourse takes into consideration the exact direction of integration tendencies.

In the case studies, two far-apart borderlands appear in the regional integration of the North American Free Trade Agreement (NAFTA) and the EU. With the comparison of the American–Mexican and the German–Polish borderlands this study aims to contradict the well-known search method by which scholars turn to the nearest solution and, in the case of a satisfactory and suitable answer, do not continue their research. As a consequence of the massive spatial transformation spurred by trade liberalisation and regional integration these border regions have transformed significantly, but nevertheless they show different spatial features and cross-border interaction levels.

Based on the case studies this contribution sheds new light on two things. First of all it confirms previous empirical findings according to which no clear-cut and comprehensive path for development of borderlands in global space can be outlined. Secondly, it calls attention to the fact that answering questions by just using pure models can be misleading and overly simplistic. In order to understand the exact borderland processes in European integration or in any kind of regional integration in the world, a strong empirical approach is needed with which we can avoid overstating the spatial impact of trade liberalisation and globalisation.

Bevezetés

A határok és a határkutatás témáját feszegető szakirodalom (Herzog 1990; Ohmae 1995; van Houtum 2012) már korábban is rámutatott arra a tényre, hogy a globalizációs folyamatok nyomán az erőközponti egyensúly változásának köszönhetően az egész világon jellegadóvá vált a nemzeti határok gazdasági értelemben vett állandó változása, mozgása. E rendszerben többnyire azok a *határ menti térségek* váltak *kulcsterületekké*, *egyfajta kísérleti laboratóriumokká*, ahol a különböző globalizációs tendenciák erős területi lenyomatot hagynak/hagytak. A *regionális gazdasági integrációk kereskedelmi akadályokat mérséklő szerepe*, Európában az *eurorégiók kialakulása*, a *nemzeti függetlenségnek a multinacionális vállalatok és nemzetközi szervezetek jelenléte által előidézett elmosódása*, a *technológiai haladás következtében eltűnő távolságok és egyéb globalizációs tendenciák* ugyanis olyan jelenségek, amelyek markánsan átformál(hat)ják a határ menti területek arculatát (Amin 1997; Ohmae 1990; Scott 1998).

A várakozások különösképp az Európai Unióban (EU) és annak szomszédságában nagyok. A határok és a határmentiség kérdése ugyanis talán sehol mást nem bír olyan relevanciával, mint az európai integrációban (Baranyi 2007). Az integráció jelenleg 16 országgal határos és az összlakosság száma ezekben az államokban kb. 400 millió (Kallioras, Topaloglou, Venieris 2009). A tovább folytatódó európai integrációtól nemcsak a határon átnyúló interakciók esetében várhatunk pozitív hatást, hanem a tagországok gazdasági kohéziójában is, hiszen kiiktatódnak a tényezők szabad áramlása előtt álló akadályok, és a kereskedelmi költségek fokozatos csökkenésén keresztül az integráció öngerjesztő, öfenntartó folyamatként egyre intenzívebbé válik (Helliwell 1998; Ohmae 1990; Wallace 1998).¹ A határok következetes megnyitása ezen túl rendkívül sok területi folyamatot, hoz(hat) mozgásba: a külföldi piacok jobb elérhetősége és a beáramló olcsóbb importtermékek fokozhatják a határrégiók vonzóképességét,

valamint javíthatják – a külföldi vállalatok által generált importversenyhez kapcsolódóan – a belső régiók lokalizációs képességét is (Brühlhart, Matthieu, Pamina 2004). A felfokozott várokozásokra reagálva több kutató fordult a regionális integrációk és a határ menti területek kérdésköre felé. A harmadik évezred elején leginkább a Paul Krugman nevével fémjelzett új gazdaságföldrajz (new economic geography – NEG) alkot olyan modelleket, melyek a határ menti területek kapcsán a különböző területi dinamizmusok jellegét és irányát próbálják leképezni. A sokszínű megközelítésekből szinte teljesen lehetetlen egy irányba mutató következtetéseket levonni. Éppen ezért tanulmányomban arra keresem a választ, hogy a regionális integrációk milyen tényleges területi folyamatokat indíthatnak el a határ menti térségekben, s egyoldalúan és pozitívan kezelhetjük-e ezen kezdeményezések területi struktúraalakító szerepét.

A válaszhoz elsőként az új gazdaságföldrajz elméletén belül több olyan modellt kívánok ismertetni és szintetizálni, amelyek kifejezetten a határ menti területek fejlődésének lehetőségével foglalkoznak. Ezt követően a modellek hipotéziseit esettanulmányokban értékelem. Az esettanulmányokban szándékosan két, egymástól több ezer kilométeres távolságban fekvő regionális integrációt vizsgállok, aminek az a magyarázata, hogy ellent kívánok mondani annak a March és Simon (1958) munkásságához köthető kereséleméletnek, mely szerint az emberek problémás helyzetben jellemzően a közvetlen környezetükben kezdik a keresést, és amint megfelelő alternatívát találnak, abbahagyják azt. A választás azért is esett az amerikai kontinensen működő Észak-amerikai szabad kereskedelmi egyezményben, a NAFTA-n belül az Amerikai Egyesült Államok és Mexikó, valamint az EU-n belül Németország és Lengyelország közös határszakaszára, mert ezek azok a határ menti területek, amelyek látványos átalakuláson mentek/mennek és mehetnek keresztül (Hanson 1998; Krätke 1995; Krugman, Hanson 1993). Az USA és Mexikó közös határszakaszának vizsgálatával a Llera, Gyuris és Lopez-Norez (2011) által bemutatott képet is tovább szeretném árnyalni. Mindemellett úgy vélem, hogy két, egymástól egészen távol fekvő regionális integrációban egy-egy határ menti terület fejlődési pályájának megrajzolásával úgy lehet értékelni az elméleti keret hipotéziseit, hogy közben valósabb talajra helyezhető a regionális integrációk területi fejlődésben betöltött szerepe az EU-ban, illetve a hazánkban is folyó határ menti kutatásokban.

A határ menti területek fejlődési pályája az új gazdaságföldrajz modelljei szerint

Az új gazdaságföldrajz elmélete Krugman (1991) úttörőnek számító tanulmánya után indult látványos fejlődésnek. Ez a megközelítés, mely leginkább a gazdasági tevékenységek térbeli eloszlásával foglalkozik, a regionális különbségeket teljes egészében endogén lokalizációs döntésekkel magyarázza.

Az új gazdaságföldrajz modelljeinek egységes jellemzői az explicit területi struktúra, az interregionális kereskedelmi költségek, a méretgazdaságosság a termelésben és ezzel összhangban a monopolisztikus verseny (Niebuhr, Stiller 2004). Az elmélet szerint a területi egyensúly a vállalatok és a dolgozók (fogyasztók) lokalizációs döntéseinek eredményeként jön létre, melyet jelentősen befolyásol az ún. *centripetális* (a gazdasági tevékenységek földrajzi koncentrációját segítő) és az ún. *centrifugális* (a gazdasági tevékenységek földrajzi szétterülését segítő) erők relatív nagysága. *Ha a centripetális erők az erősebbek* – melynek okaként például a vállalati profitra és a fogyasztók hasznosságára jelentős pozitív hatást gyakorló nagy lakáspiac említhető –, *akkor a dolgozók és a vállalatok egyenlőtlenül oszlanak el a térben*, és egyszerre jelennek meg magas és alacsony gazdasági integráltságú téregységek. *Ha pedig a centrifugális hatások markánsabbak* (többek között az agglomerációkban jelentkező immobil termelési tényezők vagy a nem kereskedelemképes javak – non-tradable goods, pl. lakások – relatív szűkössége miatt), *akkor a térben mobil gazdasági tevékenység egyenletes eloszlást mutat*. Az új gazdaságföldrajz szerint a területi struktúra a termeléshez és a fogyasztáshoz kapcsolódó, előre- és hátramutató tovagúűrűző hatásokhoz (*forward and backward linkages*) is vezet. Érdeemes azonban rámutatni, hogy – példaként említve – a vállalatok esetében nem csak egyirányúak lehetnek a tovagúűrűző hatások. Ha a vállalatok a különböző szállítási és termelési költségeket csökkenendő a beszállítókhoz közelebb települnek, akkor az előre irányuló gazdasági hatásokat erősítik (Puga 1999; Venables 1996).

Mindebből megállapítható, hogy a területi hatások önmagukat erősítő agglomerációs folyamatokat indíthatnak el, és az a piac, ahol már egyébként is megfigyelhető a vállalatok és a dolgozók koncentrációja, tovább gyarapodhat. A gazdasági integráltság szintjében és a munkabérekben a gazdasági központ és a kevésbé fejlett területek között jelentős fejlettségbeli különbségek alakulnak ki. Végso soron a reálberek magasabbak lesznek a nagyobb piacokhoz közelebb eső területeken, mint a központoktól távolabbi régiókban.

Mi történik azonban akkor, ha egy olyan gazdasági integrációban vesz részt az adott téregység, mely jelentős hatást gyakorol a nemzetközi szállítási költségek alakulására, és megkönnyíti a határokon átnyúló tényezőáramlást? Ebben az esetben az *integráció megváltoztatja a területi egyensúlyt és a gazdasági tevékenységek térbeli allokációját*. Ludema és Wooton (1999) szerint ugyanis a nemzetközi kereskedelmi költségek csökkenése és a határon átnyúló munkaerőmozgások befolyásolják a centripetális és a centrifugális erők egyensúlyát, mellyel megváltozik a népesség, a termelési tényezők és a vállalatok eloszlása az országok között. Elizondo és Krugman (1996), valamint Fujita, Krugman és Venables (1999) pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy országos szinten is erőteljes befolyásoló szerepe van a regionális integrációnak. A változás eredményeképpen ugyanis a külföldi piacok jelentősége növekszik, ami hatással van a termelési tényezők és a vállalatok eloszlására. Néhány kutató szerint (Kallioras 2007; Topaloglou, Petrakos 2008) pedig a határ kereskedelmet gátló akadályainak felszámolásából eredő centripe-

tális és centrifugális erők egyensúlyát meg is lehet határozni, ha figyelembe vesszük a külső piac távolságát és méretét. Amíg a gazdasági tevékenységek lokalizációja egy zárt gazdaságon belül erősen befelé irányul, addig egy nyitott gazdaságban külső orientációt mutat. A nyitással ugyanis a hazai piac jelentősége és a hazai vonzásközpont relatív (és abszolút) vonzóképesége csökken. Mindez a már korábban is említett gazdasági erőforrások átrendeződését okozhatja az országon belül úgy, hogy közben teljesen új központok jönnek létre.

Ezért érdemes lehet megvizsgálni, hogy milyen tényleges területi egyensúlyváltozás következik be a külpiaci liberalizáció során. Mivel tanulmányomban túl kívánok lépni az új gazdaságföldrajz korábbi modelljeinek az országon belül homogén gazdasági teret feltételező alapvetésein, ezért csak a szofisztikáltabb, heterogén területi struktúrát megjelenítő modelleket említem. E megközelítések kiinduló feltételezése az, hogy egy átlagos országon belül mindig lesznek olyan téregységek, melyek másoknál alacsonyabb költséggel tudják elérni a külső piacokat.

Alonso Villar (1999) munkájában egy olyan lineáris rendszert láthatunk, melyben egy három régióból álló központi fekvésű országot két másik kereskedelmi partner vesz körül (ez az ún. 1+3+1 osztat). A modell a kereskedelmi költségekről azt feltételezi, hogy a központi fekvésű ország régiói egy egyenes mentén helyezkednek el, és a centrális fekvésű téregység csak magasabb költségek mellett jut el a külső piacokhoz. Ha a külső kereskedelmi partnerek elég „nagyok”, és a külső kereskedelmet nem sújtják drasztikus kereskedelmi költségek, akkor a két külső partnerhez közelebb eső régióba irányul minden mobil gazdasági tevékenység. Ezzel pedig a szerző igazolja Rauch (1991) azon korábbi megállapítását, hogy a vállalatok kereskedelmi nyitás esetén a határ menti régiókba települnek. *Mindebből pedig az következik, hogy a határ menti régióknak a nyílt gazdaságokban lokalizációs előnyük van.*

Brühlhart, Matthieu és Pamina (2004), valamint Crozet és Koenig (2004) továbbgondolják a korábbi megközelítéseket, és vizsgálataikba a központi régió területi egyensúlyának változásait is bevonják. Következtetéseikben két fontos mozzanatra hívják fel a figyelmet. Mivel a külpiaci kereslet gyengíti a központi régió agglomerációs erőit, egy újabb hatás eredményeként a központba települt vállalatok a külső piacokhoz legközelebb fekvő régiókba települnek át. Másrészt mivel a külső kínálat gyengíti a belső piac szétterjedési erőit, a központi fekvésű régió – védőernyőként szolgálva a külső versenytársakkal folytatott versenyben – jelentős vonzóhatást gyakorolhat a vállalatokra. Szintén rámutatnak arra, hogy ha a kereskedelmi liberalizáció előtti agglomerációs helyszín a központi régió, akkor a kereskedelmi nyitás után sem helyeződnek át a határ menti térségekbe a térben mobil gazdasági tevékenységek. Hangsúlyozzák azonban azt is, hogy néhány esetben a gazdasági tevékenységek térbeli átrendeződése nagyobb valószínűséget mutathat: ha 1. a liberalizáció előtt relatíve nagy a térben mobil gazdasági tevékenységek aránya a határregiókban, 2. egészen magas a kereskedelmi liberalizáció foka, 3. meghatározó és nagy a külső piac mérete,² 4. kiegészí-

tő jellegű (erős keresleti és gyenge versenyhatás) a külső piac szektorális felépítése.³ Voltaképpen ehhez illeszkedve Niebuhr és Stiller (2004), valamint Venables (1996) jegyezték meg, hogy a határrégiók vonzási és foglalkoztatási potenciálja még tovább növekedhet, ha a hazai és a külföldi vállalatok, iparágak vertikálisan erősen összekapcsolódnak és megjelenik a területi koncentrációra való hajlam.

Az új gazdaságföldrajz modelljeit tovább finomítja Haaparanta (1998), rámutatva, hogy az országon belüli régiók között nemcsak a külső piacokhoz való hozzáférésben jelentkezhet különbség, hanem a tényezőellátottságban is. Modellje a termelési tényezőkkel való ellátottságot is figyelembe veszi. Munkájában olyan, két országból és két-két régióból álló rendszert vizsgál, ahol az országokon és a régiókon belül eltérő a tőkével és a munkaerővel való ellátottság. (Ebből pedig – a komparatív előnyök elve szerint – az következik, hogy minden egyes külpiacra szánt termékért csak a régiók egyikében gyártanak.) Nézete szerint a kereskedelmi liberalizációval párhuzamosan növekszik a területi koncentráció. Ez a folyamat leginkább azt a régiót érinti, ahol olyan terméket gyártanak, melynek előállításából az országnak mint egésznek is komparatív előnye van, és egyébként közelebb esik a külső felvevőpiachoz.

Fenti modellek következtetéseit – melyek szerint a potenciális piacméret kibővülésével a határ menti területekre irányuló súlyponteltolódás figyelhető meg – Fujita és Mori (1996) is megerősítik, amikor azt hangsúlyozzák, hogy egyes határrégiókban az integráció egyértelműen magával hozhatja új gazdasági központok kialakulását.

Ha azonban a szállítási költségek szélsőségesen alacsonyak, a vállalatok nem lesznek érzékenyek arra, hogy közel vannak-e a piacokhoz vagy a beszállítókhöz. Hanson (1998) pedig azt hangsúlyozza, hogy nem következik be jelentős mértékű területi átrendeződés akkor, ha nagyok azok az agglomerációs erők, amelyek az integráció előtti ipari lokalizáció mintáját tartóssá teszik.

Niebuhr és Stiller (2004) szerint a regionális integrációkon belül leginkább a központi fekvésű határrégiók élvezhetnek jelentős gazdasági előnyt, és az EU mindenkori központi határrégiói lehetnek az előre- és hátramutató tovagyrűző hatásokat kihasználni képes, kedvező helyzetben lévő területek (Európában például a francia-belga, a német-osztrák és a német-holland határ menti régiók). Limao és Venables (2001) ezt azzal magyarázza, hogy a nem centrális fekvésű területeknek a magterülettel folytatott kereskedelem során magasabb szállítási költségekkel kell szembenézniük. Amiti (1998) pedig azt hangsúlyozza, hogy a gazdasági interakció agglomerációs erői leginkább azokban a régiókban törnek a felszínre, ahol hatékony a piac mérete. Ruffin (1999) arra is felhívja a figyelmet, hogy az új gazdaságföldrajz szerint – mely egyébként alkalmas az azonos termelési struktúrával rendelkező országok iparágon belüli kereskedelmének leírására is – a gazdasági integráció leginkább a már eleve fejlettebb területek számára lehet hasznosabb, mert innovációra ösztönöz és kiaknázza a méretgazdaságossági előnyöket.⁴ Petrakos (2001) hangsúlyozza, hogy az olyan gazdaságok (régiók), ahol a növekvő skáláhozadéku tevékenységek a dominán-

sak, jobb teljesítményt fognak mutatni, mint a kevésbé fejlettek. Szerinte a *fejletlenek további lemaradással vagy egyenesen periferizálódással néznek szembe*, melyet a fennmaradó kereskedelmi korlátozások tovább súlyosbítanak, s a „sikeres” régiók többnyire a fővárosban (vagy annak közelében) fognak elhelyezkedni.

Összegezve tehát: a centrális fekvésű téregységek földrajzi elhelyezkedését jelentősen megváltoztatja az integráció, a korábbi nemzeti szintű periferikus helyzetből ugyanis e területek a közös piac olyan központi fekvésű egységeivé válhatnak, ahol erőteljesen javul a piacpotenciál. A megváltozott új területi struktúráról érdemes továbbá azt is megjegyezni, hogy miközben új gazdasági központok alakulnak ki a határok mentén, más termelési helyszínek veszíthetnek dominanciájukból, mert távolabb esnek majd az új piacoktól. Ezen a ponton pedig az új gazdaságföldrajz rá tud mutatni arra, hogy egy regionális integráción belül a *nemzetközi kereskedelmi költségek csökkenése, valamint a munkaerő és a vállalatok mobilitásának növekedése a területi struktúra megváltozását eredményezheti*.

Nem lenne azonban teljes az új gazdaságföldrajz és a határ menti területek fejlődéséről alkotott kép, ha nem emelném ki Niebuhr és Stiller (2004) nyomán azt a tényt, hogy léteznek az eddig számba vett statikus modellek mellett olyan dinamikus megközelítések is, melyek nem veszik adottnak a gazdasági integráltság fokát. Ezek a modellek mindamellett, hogy nem csak pillanatképszerű tájékoztatást adnak az integráció allokációs hatásáról, arra is rá tudnak mutatni, hogy a különböző regionális integrációk hosszabb távon hogyan változtatják meg a gazdaság térszerkezetét. A gazdasági növekedést és a gazdaságföldrajzot összekapcsoló megközelítések területén az első lépést Martin és Ottaviano (1999) tette meg. Ezt Krugman és Venables (1995), Venables (1996), valamint Baldwin és Forslid (2000) kutatásai követik, melyek a Romer-féle (1990) endogén növekedést a Krugman-féle centrum-periféria modellel próbálják meg összekapcsolni. Niebuhr (2004) azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a dinamikus új gazdaságföldrajzban és a hagyományos, valamint a legújabb növekedési modellekben az integráció területi kimenetele még mindig meghatározhatatlan, mivel a területi dimenzió nem kapott ehhez elegendő jelentőséget. Ezt a hiányosságot igyekeznek pótolni Krugman és Venables (1995), valamint Brühlhart, Matthieu és Pamina (2004), amikor az integráció területi struktúrára gyakorolt hatását vizsgálják. A szerzők azonban még mindig nem tudnak egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy az európai kontinens központjában lévő régiók a periféria kárára profitálnak-e az európai integrációban, vagy sem. Egy mozzanatra azonban – akárcsak korábban van Houtum (1998) – rátapintanak: az európai integrációs folyamatban a centrifugális erők dominálnak. Mindezzel a Krugman-féle új gazdaságföldrajz legfőbb hipotézisét erősítik meg, mely szerint a gazdasági korlátok felszámolása és a szállítási költségek mérséklődése következtében a vállalatok oda települnek át, ahol a növekvő skáláhozadéku gazdasági tevékenységek erős koncentrációt mutatnak. A központi fekvésű területek nagyobb piaca vonzza a kisebb piacok vállalatait és dolgozóit, s ezáltal tovább növekszik a koncentrálttság foka (Brakman, Garretsen, Marrewijk 2001). A gazdasági koncentrálttság foka a piaci expanzió

következtében pedig még tovább erősödik (Henderson, Thisse 2004; Petrakos, Rodriguez-Pose, Anagnostou. 2004).

Látható tehát, hogy a határok lebomlása után erőteljes területi dinamizmusok indulnak el. A modellek következtetései többnyire egyértelműek, és abba az irányba mutatnak, hogy a kereskedelmi liberalizáció minden esetben kedvez a térben mobil termelési tényezők és a vállalatok határ menti területek felé irányuló átrendeződésének; tehát a határok és a vámhatárok elolvadásával a külső piacokhoz közelebb fekvő határ menti területek erőteljes fejlődésnek indulhatnak, míg a központi fekvésű téregységek nem tudják kiaknázni a kedvező lehetőségeket.

Ki kell azonban emelnem azt a tényt is, hogy az elméleti megközelítés összességében nem tudja egyértelműen felvázolni a bekövetkezett változások irányát a határ menti területeken. Empirikus kutatásokkal alátámasztható az az állítás, hogy az olyan gazdasági integrációkban, mint például az EU, a magterületek vagy a hozzájuk közel fekvő téregységek a legnagyobb nyertesei a kereskedelmi liberalizációnak és a piacméret növekedésének. A gyér tényezőellátottságú és gazdasági aktivitású, periferikus, félperiferikus határ menti területek pedig a kiterjedő globális tér és a kereskedelmi liberalizáció pozitív dinamizmusainak jóval szerényebb mértékű haszonélvezői vagy akár vesztesei is lehetnek (Topaloglou, Petrakos 2008).

Mivel az új gazdaságföldrajz megközelítései arra engednek következtetni, hogy a kereskedelmi liberalizáció a határ menti területek gazdasági intenzitásának növekedéséhez jelentősen hozzájárul, a továbbiakban két regionális integráció határ menti területekre gyakorolt hatásának vizsgálatával tesztelem az elméletet.

Az USA és Mexikó határ menti területe

Az 1965-ben újtára indult ún. határiparosítási (maquiladora) program és a később (1994) életbe lépett regionális kereskedelmi egyezmény, a NAFTA eredményeként az USA és Mexikó kereskedelme, valamint határ menti területe (1. ábra) rendkívül markáns átalakuláson ment keresztül (Llera, Gyuris, Lopez-Norez 2011). Ennek megfelelően az utóbbi időben látványosan gyarapodott azon tanulmányok száma, amelyek az amerikai–mexikói határszakaszon lejártszódó területi változásokkal foglalkoznak. Mivel a területi struktúra átrendeződése sokirányúnak bizonyult, ezért az évtizedek óta tartó kutatások különböző aspektusok mentén vizsgálják ezt a határszakaszt. A tanulmányok nem nélkülözik például a gazdasági (Fernandez 1989), a földrajzi, a demográfiai (Dillman 1983), a város-vidéki (Arreola, Curtis 1993; Herzog 1990), a szociológiai és a kulturális aspektusokat sem (Martinez 1993; Schafer, Pick 2000; Stoddart, Richard, West 1983). Pick, Viswanathan és Hettrich (2001) összefoglaló tanulmányukban számba veszik az átalakulás legfontosabb területeit, rámutatnak, hogy a változás eredményeképpen – többek között – javult a terület gazdasági integráltsága, nö-

1. ábra: Az Egyesült Államok és Mexikó határ menti területe
The U.S.-Mexico borderland

vekedett a népességszám és intenzívebbek lettek a határokon átívelő szállítmányozási kapcsolatok. Ezen aspektusok közül vizsgálatom alapkérdéseit tekintve azt érdemes kiemelni, hogy milyen tényleges, a két ország és a határ menti területek kereskedelmét és együttműködését érintő változások következtek be az utóbbi évtizedekben.

A két ország között zajló kereskedelem jellegében iparágon belüli: az amerikai vállalatok olyan összeszerelő üzemeket telepítenek Mexikóba, amelyekből később a késztermékeket visszaszállítják az USA-ba. Az USA exportjában már 1990-ben 23,1%-ot képviselt a Mexikó összeszerelő üzemibe szállított félkész és késztermékek csoportja, míg a Mexikóban amerikai alapanyagokból előállított termékek köre a teljes amerikai import 42,2%-át tette ki (Hanson 1996). Ezek az értékek az utóbbi években is tovább növekedtek (Villarreal 2012). A mexikói összeszerelő üzemek leginkább két iparágban, az elektronikai eszközök és a személygépkocsik gyártásában mutatnak erős koncentrációt, aminek erőteljes területi következménye is van. Amióta Mexikó elindult a kereskedelmi liberalizáció útján, az összeszerelő iparág súlypontja északabbra, az amerikai-mexikói határ közelébe tolódott, ezzel párhuzamosan a centrumtérsgben, Mexikóvárosban látványosan teret veszített (Hanson 1996). Azáltal, hogy az exportorientált amerikai vállalatok egyre inkább a határ menti területek közelébe „húzódtak”, az vált bizonyossá, hogy a hazai piacok helyett lényegesen nagyobb jelentőségű az exportpiac.⁵ Mindebből arra következtethetünk, hogy az intenzívebb kereskedelmi kapcsolatok ebben a viszonylatban egyértelműen az exportra termelő – leginkább összeszerelő profilú – mexikói határ menti üzemek expanziójával függnek

össze. A mexikói határ menti területeken megfigyelt változás az amerikai oldalon is hozzájárult a gazdasági tevékenységek expanziójához, ugyanis az USA határ menti területein jelentősen növekedett az összeszerelő tevékenység kiterjedtsége.⁶ Később Hanson (2001) várospárokat vizsgálva arra is rámutat, hogy 1975 és 1997 között az összeszerelő üzemek exportteljesítményének növekedése Mexikóban jelentősen hozzájárult az amerikai határ menti városok foglalkoztatottsági rátájának növekedéséhez. Megállapítása szerint ha egy átlagos mexikói város exportteljesítménye 10%-kal javul, akkor a szomszédos amerikai város foglalkoztatási rátája 1,1 és 2,0% közötti ütemben növekszik.

Ezek az empirikus eredmények egyértelműen igazolni tudnak több korábbi feltételezést. Egyrészt azt, hogy az integráció a tagországok közös határ menti területei felé tolja a gazdasági tevékenységek jelentős részét (Niebuhr, Stiller 2004), másrészt Rauch (1991) azon, szállítási költségekhez kapcsolódó felvetését, hogy a vállalatok azokat a telephelyeket fogják előnyben részesíteni, melyek jó és egyben költséghatékony hozzáférést biztosítanak a külföldi piacokhoz. Hanson munkái igazolják továbbá Venables (1996) azon hipotézisét is, mely szerint a foglalkoztatottsági színvonal bővülése azokban a regionális iparágakban nagyobb, melyek relatíve közelebb esnek a vásárlókhöz és a beszállítókhoz.

Az USA és Mexikó határ menti területének látványos átalakulása azonban nem csak pozitív változásokat eredményezett. Anderson (2003) olyan negatív tendenciákra mutat rá, mint a polarizálódó társadalom, az erőteljes vagyoni koncentráció és a szegénység gyakori megjelenése. Llera, Gyuris és Lopez-Norez (2011) pedig arra hívják fel a figyelmet, hogy az elmúlt évtizedekben a kétoldalú kapcsolatokban tapasztalt számos pozitív fejlemény ellenére több gátló tényezője maradt az elmélyült kooperáció kialakításának az USA és Mexikó közös határszakaszán.

Összességében azonban elmondhatjuk, hogy az USA és Mexikó határ menti területének fellendüléséhez egyértelműen hozzájárult a maquiladora-program és a kontinensen működő regionális kereskedelmi egyezmény. A NAFTA Mexikó számára jó és költséghatékony hozzáférést biztosít az amerikai piacokhoz, ami számos, a mexikói határvidéket preferáló átrendeződési folyamatot erősít, és *nagyban hozzájárul a határ menti területek (pozitív) fejlődési ívének alakításához. A területi struktúra változása tehát igazolja az új gazdaságföldrajz modelljeinek hipotéziseit.*

Németország és Lengyelország határ menti területe

Krätke (1995) szerint Európában a német–lengyel határ menti terület (2. ábra) lehet az európai integráció legfontosabb kísérleti laboratóriuma, ahol vagy egy igazán dinamikusan fejlődő, vagy egy erőforrásaiban beszűkülő régió alakulhat ki. Ez a határ menti terület is intenzív kutatási helyszín, miután a határok teljes eltűnésétől kimondva-kimondatlanul a szomszédos területek látványos fejlődését várják (Gorzela 1996; Herfert 2007; Kaczmarek, Strykiewicz 2006; Ossenbrügge 1995).

2. ábra: Németország és Lengyelország határ menti területe
The German-Polish borderland

A regionális integráció hatásáról és a kereskedelmi kapcsolatokról szólva először arra érdemes rámutatni, hogy 1991 óta Lengyelország és az EU között megszűntek a kereskedelmi akadályok, felszámoltak minden kereskedelmet torzító intézkedést. A két ország több mint 20 éve szabadon kereskedik egymással. Azonban Lengyelország részesedése Németország teljes importjából és exportjából csak enyhén növekedett a kilencvenes évek közepe óta (Stiller 2003). Az ezredforduló után, 2001-ben a német export nagyjából 2,4%-a irányult Lengyelországba, míg a német import 2,4%-a érkezett Lengyelországból. Eközben Lengyelország számára Németország egyre fontosabb partner: míg 1990-ben a lengyel export 21,7%-a irányult oda, a lengyel importban pedig Németország 15,1%-ot képviselt, 2001-ben már a lengyel export 34%-a irányult Németországba, és importjának 24%-a származott onnan. Ez a folyamat egészen a 2008–2009-es gazdasági válságig folytatódott (DESTATIS 2012). Stiller (2003) kiemeli azt is, hogy a határ német oldalának régiói relatíve szerény mértékben, míg a lengyel régiók intenzívebben kereskednek a másik oldallal. Lényegében ennek a jellemvonásnak a megértése indokolhatja azt, hogy mélyebb összefüggéseket tárjak fel a határtérség lényegesebb regionális átrendeződéséről.

Dascher (2003) nyomán először is arra mutatnak rá, hogy ez a határrégió a vállalatok vertikális kapcsolatainak majdnem teljes hiánya miatt jellegében el-

tér az USA és Mexikó határ menti területétől. Barjak (2001) a határ menti kapcsolatok egy ugyancsak kedvezőtlen jellemvonásra hívja fel a figyelmet: a német–lengyel relációban ugyan kedvező helyzetben lennének azok a régiók, amelyek a legnagyobb agglomerációk közelében vannak, ezek azonban leginkább vidéki, periférikus fekvésű vagy strukturális nehézségekkel küszködő területek. Gorzelak, Jalowiecki és Kuklinski (1992), valamint Krätke (1996) mindezt megerősítik, szerintük az új német–lengyel gazdasági kapcsolatok eddig azért nem járultak hozzá jelentősen a határtérség gazdasági aktivitásának növeléséhez, mert a főváros viszonylatában a lengyel határ menti terület perifériának számít, és a közeli urbanizált központ, Poznań vonzó hatása nem elegendő a területi folyamatok intenzív alakításához. Más szerzők elszakadnak a területi struktúra jellegének vizsgálatától, és a határok fokozatos eltűnésének következményeit, valamint a befektetési, külkereskedelmi tevékenység jellegének átalakulását vizsgálják. Barjak és Heimpold (1999), valamint Heimpold (2000) például az USA és Mexikó példáján azt feltételezik, hogy a külföldi piacok közelsége jelentős lokalizációs előny lehet. Vizsgálati eredményeik azonban arra hívják fel a figyelmet, hogy rendkívül gyenge a német határ régiók Lengyelországba irányuló exporttevékenysége. Heimpold (2000) munkájában az új gazdaságföldrajz azon hipotézisével él, hogy a kelet-német határ régiók hatalmas külső piacterületüknek és piacpotenciáljuknak köszönhetően átlag feletti exportnövekedést érhetnek el, az eredmények viszont azt mutatják, hogy a kilencvenes évek közepén a legtöbb határ régióban az exportnövekedés mértéke az országos átlagnál alacsonyabb volt, amelyből a – gyakorlatban már nem létező – határok erőteljesebb kereskedelemkorlátozó hatására lehet következtetni. A kereskedelmi kapcsolatok szűkebb mozgásterét erősíti meg Krätke (2004) is, amikor rámutat arra a tényre, hogy mind a német, mind a lengyel vállalkozásoknak több kapcsolata van a fejlett milánói régióval, mint a közvetlenül szomszédos határ menti területtel.⁷

A területre irányuló befektetési tevékenységet vizsgálva Ribhegge (1995) hangsúlyozza, hogy a határhoz közel eső kelet-brandenburgi régiók egészen kevés tőkebefektetést tudnak/tudtak vonzani. Barjak és Heimpold (1999) vizsgálatai is megerősítik, hogy a kelet-német határ régiók a továbbra is zajló európai integráció ellenére sem váltak preferált befektetési helyszínné, amit Heimpold (2000) a lokalizációs hátrányokkal magyaráz.

A befektetési tevékenységhez szorosan kapcsolódik a vállalkozások területi sűrűsége és a vállalatalapítási hajlandóság. Az intenzív vállalati kapcsolatok a határ menti területek szoros együttműködését vetítették előre. Engel (1999) a kelet-német határ régiókra fókuszáló tanulmányában a vállalatalapítások számának időbeli változásával azt vizsgálja, hogy mennyiben járul hozzá a lokalizációs képesség javulásához a határok eltűnése. Az új gazdaságföldrajz azon hipotézisével él, hogy a határok eltűnése növeli az új vállalatok számát azokban a kelet-német tartományokban, melyek közel esnek Lengyelországhoz és Csehországhoz. Empirikus eredményei azonban vegyesek, mert ugyan az eltűnő ha-

tárakadályok láthatóan hatással vannak a vállalatalapításra a német–lengyel határtérségben, azonban a cseh–német határ mentén nem tapintható ki jelentősebb oksági viszony. Forradalmi változásról a német–lengyel határvidéken sem lehet beszélni, de – és ezt Scott és Collins (1997) is megerősíti – ezen a területen legalább megindult az előrehaladás.

Korábban már láthattuk, hogy az új gazdaságföldrajz modelljei a munkaerőpiac jelentős átalakulását is előrevetítették. A német–lengyel határszakaszon azonban a sikeres határon átnyúló együttműködést tovább gyengíti a szerény munkaerő-piaci integráltság. Frankfurt (Oder) és Slubice városát összehasonlítva például a külföldi vendégmunkások aránya a foglalkoztatottak között rendkívül alacsony (Dascher 2003). Még az illegális munkavállalók számára sem kedvelt a német–lengyel határ menti terület, mert számukra a határ átlépése csak lehetőséget kínál az EU gazdagabb területeinek irányába való elmozdulásra (Anderson, Wever 2003).

Stiller (2003) átfogó empirikus kutatásában számos olyan egyéb tényezőre mutat rá, mely terheli a határ menti területek integrációját. Munkájában leginkább a csökkenő foglalkoztatottsági szintet és az erős jövedelmi egyenlőtlenséget hangsúlyozza,⁸ s rámutat, hogy a német–lengyel határ menti területnek még egészen hosszú fejlődési pályát kell befutnia addig, amíg a határok által korábban elválasztott piacok összeforrnak és az államhatárok elveszítik jelentőségüket. Sander és Schmidt (1998) pedig azt is hangsúlyozzák, hogy a kelet-német határ menti régiók eddig nem tudták kielégítően kihasználni az integrációs folyamat növekedési potenciálját. A helyi lokalizációs előnyöket felülmúlják a határrégiókat jellemző olyan negatív tényezők, mint a térség gyenge gazdasági potenciálja, a gyenge közlekedési és kommunikációs infrastruktúra, a határ két oldalán jelentkező bizalomhiány, valamint a politikai és adminisztrációs deficit.

A téregység tehát nem járt be olyan látványos fejlődési pályát, mint az USA és Mexikó határ menti területe. *Nem igazolódtak be az új gazdaságföldrajz hipotézisei, a határon átnyúló kapcsolatok intenzív kiterjedését az európai integráció ezen a határszakaszon kevésbé tudta előmozdítani. A pozitív töltetű gazdasági növekedést is indukáló területi folyamatok sajnos csak igen szerény mértékben vannak jelen.*

Összegzés

A két, egymástól egészen távoli regionális integrációs kezdeményezésben lejátszódott területi folyamatok lehetőséget adtak arra, hogy átértékeljem vagy újraértékeljem a regionális integrációk határ menti területekre gyakorolt hatását. Az amerikai–mexikói és a német–lengyel határszakaszon a regionális integrációs kezdeményezések egészen eltérő fejlődési utat indítottak el, így az új gazdaságföldrajz hipotézisei csak részben igazolódtak. Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a határ menti kapcsolatok intenzitása számos tényező miatt elmaradhat az elméletek által

sugallt szinttől, az USA és Mexikó határ menti területén ugyanis egyértelmű területi dinamizmus tapasztalható, míg az európai gazdasági térben, Németország és Lengyelország közös határszakaszán a területi fejlődés üteme egyelőre távol van egy olyan fejlődési úttól, amelynek a végeredménye a magas gazdasági integráltság lenne. Rá kell azonban mutatnom arra is, hogy azonos irányba mutató területi következménye is volt a regionális integrációknak. A jövedelmek koncentrációjának növekedése ugyanis arra hívja fel a figyelmet, hogy a globális tér kiszélesedésével a társadalom nem minden tagja tudja a kedvező lehetőségeket kihasználni.

Mindebből az látható, hogy érdemes felülemelkedni a regionális integrációkkal szemben támasztott egyoldalú pozitív elvárásokon, és az EU-s, valamint a hazai kontextusban is hangsúlyozni kell, hogy az eltűnő határok nyújtotta szabad kereskedelem csak lehetőséget, ám korántsem biztosítékot nyújt a kedvező területi lehetőségek kihasználására. A modellek hipotézisein túl a tényleges területi tendenciák leképezéséhez indokolt lehet a helyi sajátosságokat is figyelembe vevő, Schumpeter által is javasolt – elsősorban gazdaságstatisztikai és gazdaságtörténeti – megközelítéshez fordulnunk.

Jegyzetek

- 1 Érdemes azonban azt megjegyezni, hogy Collier és Vickerman (2001) munkájukban arra mutatnak rá, hogy a gazdasági akadályok felszámolása nem feltétlenül jár a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok erősödésével.
- 2 Alesina, Spolaore és Wacziarg (2000) szerint a kis piacméretű periferikus régiók is lehetnek sikeresek a teljesen liberalizált kereskedelem mellett, ha ezek a térségek egyébként is fejlettenek mondhatók és a piaci méretpotenciáljuk növelésével képesek az integrációból származó előnyök kihasználására. Néhány szerző szerint ez különösen akkor igaz, ha a szomszédos piac mérete jóval nagyobb, mint a belső (Damijan, Kostevc 2002; McCallum 1995).
- 3 Hanson (1996) azonban nem mutat rá különböző feltételekre a határ menti területek fejlődése kapcsán, egyszerűen azzal a megállapítással él, hogy ezek a területek minden esetben a regionális integrációk haszonélvezői.
- 4 Az iparágak közötti kereskedelemben részt vevő, kevésbé fejlett határ menti területek egészen nagy gyakorisággal rekednek meg a munkaintenzív specializációban, ami a későbbiekben a területi egyenlőtlenségek növekedését és a fejletlenség konzerválódását vonhatja maga után (Petraikos, Christodoulakis 1997).
- 5 A bekövetkezett változás és az erőforrások ilyen jellegű mobilitása igazolja az új gazdaságföldrajz – azon belül Elizondo és Krugman (1996) – korábbi feltételezéseit, melyek szerint a kereskedelem színvonala az USA és Mexikó között tekintélyes mértékben növekedhet az iparágon belüli jelleg konzerválódása mellett (Sklair 1989).
- 6 Az amerikai oldalon is megfigyelhető az átalakulás. Az utóbbi néhány évtizedben ugyanis az összeszerelő tevékenységek egy jelentős része az USA délnyugati, délkeleti része felé tevődött át (Blanchard, Katz 1992).
- 7 Uvalic (2002) és Bartlett (2009) is megerősítik ezt a jelenséget, amikor megjegyzik, hogy a balti és a délkelet-európai országok is kiterjedtebben kereskednek a fejlettebb országokkal, mint saját magukkal.

- 8 Dascher (2003) szerint a határok mentén tapasztalható erős jövedelmi egyenlőtlenség számos más, az integrációt gyengítő tényezőt szül. Ő maga az alacsonyabb rendelkezésre álló jövedelmet emeli ki, és rámutat arra, hogy az egyenlőtlenség okaként az erős piaci szegmentációt, a nem megfelelő tulajdonjog-védelmet kell kiemelni. Pénzes (2010) azt hangsúlyozza továbbá, hogy a határ menti térségek magasabb jövedelemegyenlőtlenségei nem egyértelműek, mivel jelentős eltérések lehetnek az egyes határszakaszok között. Adott esetben a határ mentén – településhálózati, területi fejlettségi okok miatt – alacsonyabb is lehet a területi egyenlőtlenségek szintje, mint a nem határ menti térségekben.

Irodalom

- Alesina, A., Spolaore, E., Wacziarg, R. (2000): Economic integration and political disintegration. *American Economic Review*, 5., 615–623.
- Alonso Villar, O. (1999): Spatial distribution of production and international trade: A note. *Regional Science and Urban Economics*, 3., 371–380.
- Amin, A. (1997): Placing globalisation. *Theory, Culture and Society*, 2., 123–137.
- Amiti, M. (1998): New trade theories and industrial location in the EU: A survey of evidence. *The Oxford Review of Economic Policy*, 2., 45–53.
- Anderson, J. B. (2003): The U.S.–Mexico border: half century of change. *The Social Science Journal*, 40., 535–554.
- Anderson, J. B., Wever, E. (2003): Borders, border regions and economic integration: One world, ready or not. *Journal of Borderlands Studies*, 1., 27–38.
- Arreola, D. D., Curtis, J. R. (1993): *The Mexican border cities: Landscape anatomy and place personality*. University of Arizona Press, Tucson
- Baldwin, R., Forslid, R. (2000): The core-periphery model and endogenous growth: Stabilising and destabilising integration. *Economia*, 1., 307–324.
- Baranyi B. (2007): *A határmentiség dimenziói Magyarországon*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs
- Barjak, F. (2001): Regional disparities in transition economics: A typology for East Germany and Poland. *Post-Communist Economies*, 3., 289–311.
- Barjak, F., Heimpold, G. (1999): *Development problems and policies at the German border with Poland – regional aspects of trade and investment*. Institute for Economic Research, Halle (Discussion Paper; 101.)
- Bartlett, W. (2009): Regional integration and free-trade agreements in the Balkans: Obstacles, opportunities and policy issues. *Economic Change and Restructuring*, 1–2., 25–46.
- Blanchard, O., Katz, L. F. (1992): Regional evolutions. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1., 1–75.
- Brakman, S., Garretsen, H., Marrewijk, C. (2001): *An introduction to geographical economics*. Cambridge University Press, Cambridge
- Brühlhart, M., Matthieu, C., Pamina, K. (2004): *Enlargement and the EU periphery: the impact of changing market potential*. Hamburg Institute of International Economics, Hamburg (Discussion Paper; 270.)
- Collier, W., Vickerman, R. W. (2001): *Labour markets in EU border regions: The case of Kent and Nord-Pas de Calais*. CERTE University of Kent, Canterbury (Working Paper; 1.)
- Crozet, M., Koenig, P. (2004): EU enlargement and the internal geography of countries. *Journal of Comparative Economics*, 2., 265–278.
- Damijan, J., Kostevc, C. (2002): *The impact of European integration on adjustment pattern of regional wages in transition countries: testing competitive economic geography models*. LICOS Center for Transition Economics, Leuven (Discussion Paper; 118.)
- Dascher, K. (2003): *The cross-border region Frankfurt (Oder)–Slubice: an economic perspective*. Unpublished report for OECD. <http://www.vwl.unifreiburg.de/fakultaet/fiwiII/Dascher/OECDGutachten.pdf> (Letöltés: 2011. december 4.)

- DESTATIS [Statistisches Bundesamt] (2012): German trade with Poland.
www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/ForeignTrade/TradingPartners/Current.html (Letöltés: 2012. június 23.)
- Dillman, C. D. (1983): Border urbanization. In: Stoddard, R., Ellwyn, N., Nostrand, R., West, J. (eds.): *Borderlands sourcebook: A guide to the literature on northern Mexico and the American southwest*. University of Oklahoma Press, Norman, 237–244.
- Elizondo, P. L., Krugman, P. (1996): Trade policy and third world metropolis. *Journal of Development Economics*, 1., 137–150.
- Engel, D. (1999): *Der Einfluß der Grenznähe auf die Standortwahl von Unternehmen. Eine theoretische Analyse und empirische Befunde für Ostdeutschland*. Zentrum für Europäische Wirtschaftsforschung GmbH, Mannheim (Discussion Paper; 99–18.)
- Fernandez, R. (1989): *The Mexican–American border region: Issues and trends*. University of Notre Dame Press, Notre Dame
- Fujita, M., Krugman, P., Venables, A. (1999): *The spatial economy: Cities, regions, and international trade*. MIT Press, Cambridge
- Fujita, M., Mori, T. (1996): The role of ports in the making of major cities: Self-agglomeration and hub-effect. *Journal of Development Economics*, 1., 93–120.
- Gorzela, G. (1996): *The regional dimension of transformation in Central Europe – regional policy and development*. Regional Studies Association, Jessica Kingsley Publishers, London
- Gorzela, G., Jalowiecki, B., Kuklinski, A. (1992): Restructuring of Polish regions in a European context. In: Gorzela, G., Kuklinski, A. (eds): *Dilemmas of regional policies in Eastern and Central Europe*. University of Warsaw, Warsaw, 502–512.
- Haaranta, P. (1998): Regional concentration, trade and welfare. *Regional Science and Urban Economics*, 4., 445–463.
- Hanson, G. (1996): Integration and the location of activities: Economic integration, intra-industry trade, and frontier regions. *European Economic Review*, 3., 941–949.
- Hanson, G. (1998): Regional adjustment to trade liberalisation. *Regional Science and Urban Economics*, 4., 419–444.
- Hanson, G. (2001): U.S.–Mexico integration and regional economies: evidence from border-city pairs. *Journal of Urban Economics*, 2., 259–287.
- Heimpold, G. (2000): *Consequences of an opening border for the regional policy in a border region: The case of the German border with Poland*. Institute for Economic Research, Halle (Discussion Paper; 125.)
- Helliwell, J. (1998): *How much do national borders matter?* The Brookings Institution, Washington
- Henderson, V., Thisse, J. F. (eds) (2004): *Handbook of regional and urban economics*. Cities and geography. Elsevier, Amsterdam
- Herfert, G. (2007): Regionale Polarisierung in der demographischen Entwicklung in Ostdeutschland. *Raumforschung und Raumordnung*, 5., 435–455.
- Herzog, L. A. (1990): *Where north meets south: Cities, space and politics on the US–Mexico border*. University of Texas Press, Austin
- Kaczmarek, T., Strykiewicz, T. (2006): Grenzüberschreitende Entwicklung und Kooperation im deutsch-polnischen Grenzraum aus polnischer Sicht. *Europa Regional*, 2., 61–70.
- Kallioras, D. (2007): *Regional and sectoral impact of the EU enlargement on the EU new member states*, PhD thesis, Department of Planning and Regional Development, University of Thessaly, Volos
- Kallioras, D., Topaloglou, L., Venieris, S. (2009): Tracing the determinants of economic cross-border interaction in the European Union. *SPATIUM International Review*, 1., 1–10.
- Krätke, S. (1995): *Stadt–Raum–Ökonomie. Einführung in aktuelle Problemfelder der Stadtökonomie und Wirtschaftsgeographie*. Birkhäuser, Basel, Boston, Berlin
- Krätke, S. (1996): Where east meets west: The German–Polish border region in transformation. *European Planning Studies*, 6., 647–682.
- Krätke, S. (2004): City of talents? Berlin’s regional economy, socio-spatial fabric and ‘worst practice’ urban governance. *International Journal of Urban and Regional Research*, 3., 511–529.
- Krugman, P. (1991): *Geography and trade*. MIT Press, Cambridge
- Krugman, P., Hanson, G. (1993): Mexico–U.S. free trade and the location of production. In: Garber, P. (ed.): *The Mexico–U.S. free trade agreement*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London

- Krugman, P., Venables, A. J. (1995): Globalisation and the inequality of nations. *The Quarterly Journal of Economics*, 4., 857–880.
- Limao, N., Venables, A. (2001): Infrastructure, geographical disadvantage and transport costs. *World Bank Economic Review*, 3., 451–479.
- Llera, F., Gyuris, F., Lopez-Norez, A. (2011): A határ menti együttműködés lehetőségei, korlátai és eredményei az El Paso – Ciudad Juárez régióban. *Tér és Társadalom*, 4., 107–126.
- Ludema, R. D., Wooton, I. (1999): Regional integration, trade and migration: are demand linkages relevant in Europe? In: Faini, R., de Melo, J., Zimmermann, F. (eds.): *Migration – the controversies and the evidence*. Cambridge University Press, Cambridge, 51–68.
- March, J. G., Simon, H. A. (1958): *Organizations*. Wiley, New York
- Martin, P., Ottaviano, G. M. (1999): Growing locations: industry location in a model of endogenous growth. *European Economic Review*, 2., 281–302.
- Martinez, O. (1993): *Border people: life and society in the U.S.-Mexico borderlands*. University of Arizona Press, Tucson
- McCallum, J. (1995): National borders matter: Canada–US regional trade patterns. *American Economic Review*, 3., 615–623.
- Niebuhr, A. (2004): *Spatial effects of European integration: Do border regions benefit above average?* HWWA Discussion Paper, 307., Hamburg
- Niebuhr, A., Stiller S. (2004): Integration effects in border regions – a survey of economics theory and empirical studies. *Review of Regional Research*, 3., 3–21.
- Ohmae, K. (1990): *The borderless world*. Harper Collins, New York
- Ohmae, K. (1995): *The end of the nation state: The rise of regional economies*. Free Press, London
- Ossenbrügge, J. (1995): Economic interaction and cooperation along the German–Polish border in comparative perspective. In: Gallusser, A. (ed.): *Political boundaries and coexistence*. Peter Lang, Frankfurt, 120–132.
- Pénzes J. (2010): Spatial income inequalities in the border areas of Hungary – case study of the Northern Great Plain and the Western Transdanubia region. In: Horga, I., Süli-Zakar, I. (eds.): *Cross-border partnership. With special regard to the Hungarian-Romanian-Ukrainian tripartite border*. IERS, University of Debrecen Press, Debrecen, Oradea, 186–190.
- Petrakos, G. (2001): Patterns of regional inequality in transition economies. *European Planning Studies*, 3., 359–383.
- Petrakos, G., Christodoulakis, N. (1997): *Economic development in the Balkan countries and the role of Greece: From bilateral relations to the challenge of integration*. Centre for Economic Policy Research (CEPR), London (Discussion Paper; 1620.)
- Petrakos, G., Rodriguez-Pose, A., Anagnostou, A. (2004): Regional inequalities in the European Union. In: Bradley, J., Petrakos, G., Traistaru, I. (eds.): *Integration, growth and cohesion in an enlarged European Union*, Springer, New York, 45–64.
- Pick, J., Viswanathan, N., Hettich, J. (2001): The U.S.–Mexican borderlands region: A binational spatial analysis. *The Social Science Journal*, 4., 567–595.
- Puga, D. (1999): The rise and fall of regional inequalities, *European Economic Review*, 2., 303–334.
- Rauch, J. E. (1991): Comparative advantage, geographic advantage and the volume of trade. *Economic Journal*, September, 1230–1244.
- Ribhegge, H. (1995): *Der Haushalt von Frankfurt (Oder) und Flensburg. Ein Spiegelbild der wirtschaftlichen Chancen und Risiken in Ost- und Westdeutschland*. Europa-Universität Viadrina, Frankfurt an der Oder
- Romer, P. M. (1990): Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 5., 1–102.
- Ruffin, R. (1999): The nature and significance of intra-industry trade. *Economic and Financial Review*, 4., 1–8.
- Sander, B., Schmidt, K. D. (1998): Wirtschaftliche Perspektiven von Grenzregionen – Ein internationaler Vergleich. *Die Weltwirtschaft*, 4., 443–461.
- Schafer, P., Pick, J. B. (2000): *The U.S.-Mexico border twin cities: Binational interactions*. Conference summary report. University of Redlands, Redlands
- Scott, J. (1998): Planning cooperation and transboundary regionalism: implementing policies for European border regions in the German–Polish context. *Environment and Planning C*, 5., 605–624.

- Scott, J., Collins, K. (1997): Inducing transboundary regionalism in asymmetric situations: The case of the German–Polish border. *Journal of Borderland Studies*, 1–2., 97–121.
- Sklair, L. (1989): *Assembling for development. The maquila industry in Mexico and the United States*. Boston University Press, Boston
- Stiller, S. (2003): *Integration in the German-Polish border region: Status quo and current developments*. Paper presented at the 43rd European Regional Science Association Congress, August 27–30., Jyväskylä, Finland
- Stoddard, E., Richard, N., West, J. (1983): *Borderlands sourcebook: A guide to the literature on northern Mexico and the American southwest*. University of Oklahoma Press, Norman
- Topaloglou, L., Petrakos, G. (2008): *Borders, integration and development: The new geography of cross-border relations*, Kritiki, Athens
- Uvalic, M. (2002): Regional cooperation and the enlargement of the European Union: Lessons learned? *International Political Science Review*, 3., 319–333.
- van Houtum, H. (1998): *The development of cross-border economic relations*. Centre for Economic Research, Tilburg University (Dissertation Series; 40.)
- van Houtum, H. (2012): Remapping borders. In: Donnan, H., Wilson, T. (eds.): *A companion to border studies*. Wiley–Blackwell, London, 405–418.
- Venables, A. J. (1996): Equilibrium locations of vertically linked industries. *International Economic Review*, 2., 341–359.
- Villarreal, M. A. (2012): *U.S.–Mexico economic relations: Trends, issues, and implications*. Congressional Research Service, Washington
- Wallace, H. (1998): *Coming to terms with a larger Europe: Options for economic integration*. Berkeley Research Institute for Economics, Berkeley (Working Paper; 133.)

Katasztrófavédelem, biztonságpolitika és a területfejlesztés

Disaster management, spatial planning and regional development

SZABÓ MÁTYÁS

KULCSSZAVAK: katasztrófavédelem, területrendezés, területfejlesztés, biztonságpolitika, védelem, biztonság, stratégia

ABSZTRAKT: A biztonságpolitika-elméletben az utóbbi időszakban egyre elfogadottabbá vált a biztonság fogalmának tág értelmezése, amelyben nem csupán a korábbi, katonai típusú kockázatok szerepelnek, de olyan más összetevők is, amelyeket a társadalmi, ökológiai, gazdasági biztonság körébe lehet sorolni és amelyeket a biztonságstudomány a kockázatok jellemzői alapján rendszerbe foglalt és pontosan csoportosított. A tanulmányban bemutatom, hogy bár a biztonságpolitika hazánk szempontjából releváns szereplői (NATO, EU, USA, Egyesült Királyság, Magyarország) átvették a tág értelmezést, a biztonsági stratégiákban ezeknek az új kockázatoknak a kezelésére nem tesznek kísérletet, és még csak meg sem határozzák, hol, mikor, hogyan, kinek a feladata az adott tényezőre irányuló fejlesztési tevékenység. Ezzel párhuzamosan látható, hogy a területfejlesztési és területrendezési tervek sem ismerik fel/el ezen – amúgy fejlesztendőnek tekintett – elemek biztonságpolitikai fontosságát, holott a biztonság horizontális célok közé való emelésével megalapozottabb, komplexebb fejlesztési dokumentumok készíthetők, mert egy új szemponttal lehet erősíteni a beavatkozások indokoltságát, valamint a fejlesztésekbe a biztonságpolitika számára elérhető eszközrendszer is bevonható. A biztonságpolitika és a területi tudományok összekapcsolását a katasztrófavédelem adhatja meg, amelyben a „civil” területi egységek éppúgy megjelennek, mint a biztonsági tényezők. A cikk a címben szereplő három szakma összekapcsolásának megalapozásához kíván hozzájárulni.

KEYWORDS: *disaster management, land-use planning, spatial planning, regional development, regional planning, security policy, defense, security, strategy*

ABSTRACT: *In March 2013, weather conditions (extreme snow storm) in Hungary were such that they exposed the weakness of co-operation between disaster management, spatial planning and regional development institutions and planning. The ineffective management of the situation by the territorial units and professional (police, fire brigade, etc.) organisations caused such a chaos on some of the Hungarian motorways that thousands of people had to wait long hours (in some cases, up to 40 hours) in their cars, under the snow, for rescue units to reach them. Their areas of responsibility either overlapped or were totally incongruent. If the plans of a motorway would provide for parallel swaths of land on both sides of the motorway (which they don't due to financial constraints – which in turn are an issue of regional development and spatial planning)*

so that hedges protecting against snow-drift could be planted, the snow could not pile up so high on motorways. If the various organisations had co-operated better or at all, both rescue efforts and disaster prevention would have been more effective.

A wider understanding of the definition of security has become increasingly accepted in security theory recently. It focuses no longer only on military-related risks but also on other risk components. These can be identified in the spheres of social, ecological and economic security which have been systematised and categorised precisely by the science of security based on the characteristics of the various risks.

This study aims to demonstrate that although the actors of security policy (NATO, EU, USA, United Kingdom, Hungary) have accepted the wider understanding of their security strategies, they do not try to deal with these new risks and do not even define who will be responsible for which development activity.

It is obvious that neither regional development plans recognise or admit the importance of these otherwise generally considered necessary elements of security policy to be developed. As security among EU horizontal objectives is being raised, more valid and more complex development plans can be drawn up, because the validity of interference can be strengthened with a new point of view and the already available set of tools for security policy can be included for the benefit of further development.

The connection between security policy and regional sciences can be made by disaster management. In this field "civil" spatial units and security risks can be integrated. This article is intended to contribute to building stronger connections between the three fields.

Bevezetés

Közhelynek számít, de világunk egyre bizonytalanabb, egyre kiszámíthatatlanabb. Ez megjelenik az egyén szintjén, annak életvitelében, de a társadalom más szintjein is, gondolhatunk itt akár térségre, országra, földrészre. Ehhez hozzájárulnak az egyre összetettebb folyamatok, amelyek nehezítik a résztvevők (vezetők, tervezők, szakértők stb.) előrelátását. „Jó” példa erre a cikk lektorálása közben kialakult 2013. március 15-i hazai hóhelyzet. Az események sajnálatos módon jól mutatják a cím-ben szereplő három szakma elkülönülését és ennek következményeit. Egyfelől a katasztrófavédelem ágazati – pl. a katonasággal, rendőrséggel való – együttműködésének hiánya, illetve a területi – helyi és regionális szintű – szervezetekkel való gyenge kapcsolata csökkentette a mentés, a megelőzés, a kommunikáció hatékonyságát. Másfelől rámutat a katasztrófavédelem, biztonságpolitika és területfejlesztés általános, „hétköznapi” összehangolásának szükségességére (esetünkre konkrét javaslat, hogy a területfejlesztési beruházások – sztrádaépítés – során legalább akkora területtel kell számolni, amely szükséges a 2009. évi XXXVII., Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló törvényben meghatározott *műtárgyvédelmi véderdő kialakításához*.¹ A törvény szerint a műtárgyvédelmi véderdő „az utak és műtárgyaik (...) védelmét, takarását, a közlekedés biztonságát szolgáló, a környezeti terhelést csökkentő erdő”. A területrendezés és -fejlesztés hazai gyakorlatában a vonalas infrastruktúrák véderdőivel újabban ritkábban találkozhatunk (bár azok a múltban nálunk is elterjedtek voltak, a fejlett országokban pedig használatosak esztétikai, ökológiai előnyei miatt), pedig a véderdő képes az utakon közleke-